
Het contextuele denken in dialoog met Don Bosco Reflecties bij het salesiaanse opvoedingsproject

Marleen Heylen

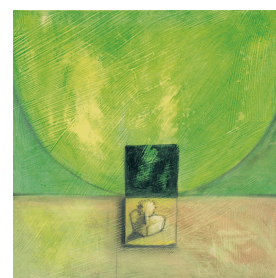
Overgenomen uit: LOOTS, C., SCHAUMONT, C., (Red.), *Don Bosco uitgedaagd. In gesprek met actuele tendensen in opvoeding en hulpverlening*, Oud-Heverlee, Don Boscovormingscentrum, 2002, p. 105 - 126.

Marleen Heylen geeft in dit artikel een bondig overzicht van de krachtlijnen van de contextuele gezinstherapie van Ivan Boszormenyi-Nagi. In een tweede beweging brengt ze deze therapie in dialoog met het opvoedingsproject. Tenslotte verkent ze hoe het contextuele denken het salesiaanse opvoedingsdenken kan inspireren en verrijken.

Marleen Heylen is lector aan de Katholieke Hogeschool Leuven, departement Sociale School Heverlee.

**samen
DON BOSCO
zijn plaats
geven**

INLEIDING

‘Wat de lezer in de volgende bladzijden vindt, is geen pedagogisch handboek, evenmin een opdrachtverklaring of beleidsplan. We leggen een concept voor dat inspiratie wil bieden aan wie in eigen context met opvoeding en begeleiding bezig is. In dat concept steekt de overtuiging dat werken met jongeren in dialoog met Don Bosco altijd een pedagogische dimensie heeft. In die zin spreekt dit project zijn vertrouwen uit in de waarde en haalbaarheid van opvoeding en begeleiding. Daarom gebruiken we ook de term ‘opvoeder’. Achter die term schuilt de leerkracht, de begeleider, de moni op het speelplein, de directie, de animator...’, zo lezen we in het opvoedingsproject van de salesianen van Don Bosco¹. Het opvoedingsproject spreekt - uiteraard - de opvoeder aan, hij staat centraal.

Maar wat dan met opvoeden in het gezin, door de ouders, in de familiecontext? Staan die twee contexten los van elkaar? Zijn zij elkaars tegengestelden, concurrenten? Zijn ze jaloers op elkaar? Mijden ze elkaar of vullen ze elkaar juist aan?

Deze vragen roepen beelden op: kleuters die huilend hun eerste schooldag binnenstappen, de schoolpoort die dichtgaat met moeders die aan de andere kant ‘verweesd’ achterblijven. Ouders die op een oudercontact een zwaar oordeel over hun zoon of dochter horen. Ouders die hun kind(-eren) niet meer aankunnen en hen (noodgedwongen, opgelucht?) bij een andere opvoeder achterlaten. Speelpleinen die een reddende engel zijn in vakantieperiodes zonder ouders.

Het lijkt er soms op dat de ‘professionele opvoeder’ ver afstaat van het thuismilieu, dat de opvoeder, als hij of zij straks zelf thuishomt, een andere pet opzet om de eigen kinderen op te voeden.

Maar hoeft het echt zo te gaan? Zijn die twee werelden echt gescheiden?

Als bevlogen contextueel werker was de uitdaging groot om die twee pedagogische contexten - de professionele enerzijds en het thuismilieu anderzijds - naast elkaar te leggen.

De bedoeling van dit artikel is uit te zoeken waar het salesiaanse erfgoed het gezinsgericht werken kan inspireren en waar dit gezinsgerichte werken een aanvulling kan betekenen voor het opvoedingsproject van Don Bosco.

Wij zullen eerst het contextuele denken kort voorstellen. In tweede instantie confronteren wij het opvoedingsproject met het contextuele gedachtegoed. Ten slotte willen wij dieper ingaan op enkele ideeën om mensen die met het opvoedingsproject werken, te kunnen inspireren.

---

(1) In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject, Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2001, p. 11.

1. OPVOEDEN IN DE GEZINSCONTEXT BEKEKEN VANUIT DE CONTEXTUELE GEZINSTHERAPIE VAN IVAN BOSZORMENYI-NAGY

1.1 Inleiding

Deze therapie kort voorstellen is een hopeloze zaak, laten we dat vooraf duidelijk stellen. We rekenen erop dat het contextuele kader min of meer doorgedrongen is in de wereld van opvoeders, zeker in de bijzondere jeugdzorg. Voor wie het helemaal nieuw is doen we hier een poging om het kader kort en bondig te schetsen².

Nagy ontwikkelde de contextuele gezinstherapie wegens een onvrede met, een tekortschieten van de individuele en de systeemgerichte therapie³. Hij combineerde beide en liet zich daarnaast sterk inspireren door de dialogale filosofie van Martin Buber. Het resultaat is een werkwijze die zich richt op de mens-in-zijn-context.

De term 'context' is gekozen om de dynamische verbondenheid aan te geven van een persoon met zijn betekenisvolle relaties door de generaties heen, zowel in het heden, het verleden als in de toekomst. De werkelijkheid van de mens is dus wezenlijk relationeel en intergenerationeel. Ieder mens maakt onverbreeklijk deel uit van een netwerk van (familiale) relaties en verhoudingen.

Het intergenerationeel perspectief van het contextueel denken stelt dat elke generatie een aantal verplichtingen, verwachtingen, opdrachten doorgeeft aan de volgende generatie: een **delegaat**. De wijze waarop die nieuwe generatie omspringt met deze erfenis bepaalt in welke mate men er in slaagt om een eigen **legaat** op te bouwen, een eigen levensproject te maken als een (geslaagde) mengeling van geërfde en zelf ontworpen opdrachten.

1.2 Het gezin is een complexe opvoedingsrealiteit

Om recht te doen aan de complexiteit van de menselijke werkelijkheid onderscheidt Nagy vier dimensies, die evenwaardig en complementair aan elkaar zijn. De numerieke aanduidingen wijzen niet op een rangorde, maar worden gewoon als code gebruikt. Ook in het respectvolle en deskundig werken met jongeren, in het kader van het opvoedingsproject, is het goed om met deze vier dimensies rekening te houden.

De dimensie van de feiten (de eerste dimensie) verwijst enerzijds naar de objectieve gegevens van de menselijke realiteit: erfelijkheid, lichamelijke eigenschappen, persoonlijke gebeurtenissen in het leven van de mens zoals echtscheiding, adoptie, invaliditeit, werkloosheid. Anderzijds gaat het ook om realiteiten die de mens als individu overstijgen: behoren tot een bepaald geslacht en klasse, oorlog en zijn gevolgen, ook na veel jaren.

---

(2) HEYLEN, Marleen, JANSSENS, Kris, Het contextuele denken, een methodiekontwikkeling voor het welzijnswerk, Acco, 2001.

(3) BOSZORMENYI-NAGY, I., KRASNER, B., Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie, De Toorts, Haarlem, 1994.

Bepaalde feiten zijn existentieel, dit wil zeggen dat ze het bestaan van de mens op een fundamenteel niveau bepalen.

In de dimensie van de psychologie (de tweede dimensie) beschrijft men de intrapsychische verschijnselen zoals motivaties, gevoelens, fantasieën, betekenisgeving, ... Het is de dimensie die in de klassieke psychologische theorieën het meest is uitgewerkt.

De dimensie van de transacties (de derde dimensie) omvat de patronen van waarneembaar gedrag en communicatie onder mensen: gezinsstructuren, systemen en subsystemen, regulatiemechanismen, gedragscodes, machtsstructuren, ... Dit is de dimensie die de laatste jaren in de systeemtheorieën opgang heeft gemaakt.

De dimensie van de relationele ethiek (de vierde dimensie) vormt een uitgestrekt terrein van motiverende krachten tussen mensen, een geheel van krachtige hefboomen die relaties in beweging zetten. Het is deze vierde dimensie die Nagy in het bijzonder uitgewerkt heeft en het is ook hier dat wij de meeste inspiratie vinden voor het salesiaanse opvoedingsproject.

1.3 Gezinsrelaties onderworpen aan relationele wetmatigheden

De belangrijkste relationele wetmatigheid volgens Nagy, is de menselijke behoefte aan **betrouwbaarheid en verantwoordelijkheid**. Elke mens, elk kind heeft behoefte aan betrouwbaarheid, in eerste instantie om te overleven, later als basis om zijn vertrouwen in zichzelf en de wereld te vinden. Daarnaast heeft elk kind recht op betrouwbaarheid en verantwoordelijkheid, als een fundamenteel rechtvaardigheidsbeginsel. Elke generatie heeft de ethische verplichting zorg te dragen voor de volgende generatie.

Een belangrijke wetmatigheid die hiermee samenhangt is de zorg voor een **evenwichtige balans van geven en ontvangen** tussen mensen. Deze balans is de sleutel tot het levensvatbaar maken en houden van hechte relaties. Als een mens geen winst kan verwachten uit voortdurend investeren in zijn relatie, dan wordt het loslaten of breken met die relatie een redelijk alternatief. De **dialogoog** maakt het mogelijk dat de relationele balans van geven en ontvangen tussen mensen voortdurend getoetst wordt op wederzijdse betrokkenheid en rechtvaardigheid.

Het investeren van verantwoordelijke zorg en betrouwbaarheid in anderen, laat toe aanspraak te maken op een **gepaste erkenning van deze zorg**. Naast het verwerven en bestendigen van een rechtvaardige relatie heeft deze (erkende) verdienste tot gevolg dat het individu zichzelf als individu valideert: meerwaardig maakt (**zelfvalidatie**).

Kinderen hebben een **naturrecht op de zorg** van de vorige generatie. Dat is hun **existentiële aanspraak**. Als dit recht geschonden wordt door misbruik van vertrouwen en onrechtvaardigheid in de ouder-kindrelatie, dan verwerven kinderen destructief gerechtigde aanspraak (of **destructief recht**). Als er wederzijdse zorg is, van ouders naar kinderen, dan verwerft men wederzijds ook constructief gerechtigde aanspraak.

Het uitgangspunt van de existentiële gerechtigde aanspraak van kinderen op zorg van ouderen, stelt hoge eisen aan de kwaliteit van het ouderschap. Het **natuurrecht van kinderen op verantwoordelijke zorg** van de vorige generatie is niet altijd zo evident.

Een kernbegrip in het contextuele denken is de ouder-kindrelatie die gekenmerkt wordt door de wetmatigheden van **loyaliteiten** (zijnsloyaliteiten, verworven loyaliteiten, gespleten loyaliteit, verborgen, onzichtbare en negatieve loyaliteiten). Door de biologische band van conceptie en geboorte zijn kinderen existentieel verbonden met hun ouders en omgekeerd. Deze band heeft heel bijzondere kwaliteiten. Hij is zeer duurzaam, zelfs bij zeer sterke tegenkrachten of conflicten. En hij vormt één blok, één compacte relationele verbondenheid van het kind met zijn vader én zijn moeder. Loyaliteit kan heel bijzondere vormen aannemen, waardoor het uiterlijk en gedragsmatig, niet altijd duidelijk is dat kinderen inderdaad loyaal zijn aan hun ouders. We spreken dan van negatieve, verborgen of onzichtbare loyaliteiten. Als ouders er niet toe komen hun kinderen loyaal te laten zijn aan zowel hun vader als hun moeder, dan wordt die compacte loyaliteitsband van de kinderen naar hun ouders gespleten. Loyaliteit kan ook verworven worden doordat mensen die niet door bloedverwantschap verbonden zijn, zich betrouwbaar en verdienstelijk in relaties opstellen.

Aan deze loyaliteiten hebben heel wat opvoeders zich gestoord, pijn gedaan of er hun tanden op stuk gebeten. Hoezeer je als opvoeder ook je best doet om een nieuwe, veilige, waardevolle opvoedingscontext te creëren voor kinderen die in de grootste onveiligheid geleefd hebben, toch blijft de existentiële loyaliteit de eerste wetmatigheid. Je gezin van herkomst afvallen ten voordele van de school, de instelling, is heiligschennis naar ouders.

1.4 De leden van een gezin ontwerpen een eigen ethische code: het gezinsgeweten

In het contextuele denken spreekt men dan over '**relationele ethiek**'. Het is niet zo dat het begrip 'ethiek' hier verwijst naar een absoluut kader van filosofische, morele, culturele of religieuze verplichtingen en geboden. Integendeel, het ethische referentiekader in het contextuele denken en werken is de manier waarop men binnen in het gezin/de familie oordeelt over wat goed en kwaad is, wat kan en niet kan, wat men in de familie aanvaardbaar vindt of niet. Dat betekent ook dat een buitenstaander (hulpverlener, opvoeder) niet kan oordelen over de (on-)aangepastheid van een bepaald gedrag binnen een familie. Dat kan alleen door de 'familieraad' gebeuren (het intern of relationeel tribunaal).

1.5 Spanning tussen de autonomie van het individu en zijn verbondenheid met het gezin van herkomst

Autonomie en verbondenheid is het ambivalente thema dat in alle contextuele dynamieken terugkeert en dat in vele discussies hoog oplaait. Het contextuele denken wordt dikwijls éézijdig gezien als de theorie die mensen willens nillens terugkoppelt aan hun oorsprong. Men verwijt haar dikwijls dat zij de autonomie van het individu over het hoofd ziet. Het feit dat echte autonomie pas kan verworven worden in verantwoordelijke

relaties is blijkbaar een controversieel standpunt. Men spreekt in het contextuele denken dan ook over de noodzaak om **ontbindend en verbindend te werken**.

1.6 De breuk is de bron

In het gezinssysteem werken constructieve en destructieve krachten 'vreedzaam' naast elkaar. Sterker nog: **de breuk is de bron**. Met andere woorden: de destructieve krachten die in een gezinssituatie aanwezig zijn geven meteen aan in welke richting moet gezocht worden om constructieve hulpbronnen in te schakelen. Een belangrijk element in de zorg voor jongeren is het begrip parentificatie. Dit is de gezinsdynamiek waarbij kinderen in een zorgende taak voor hun omgeving (ouders, broers/zussen, grootouders...) terechtkomen. Een taak die meestal verder gaat en zwaarder is dan hun eigen ontwikkelingstaak op dat ogenblik in hun leven.

Deze situatie is risicovol omdat de zorgende taak die kinderen opnemen hun eigen ontwikkeling in het gedrang kan brengen. Daardoor missen zij schakels, ervaringen en vaardigheden in hun persoonlijke levensloop. Of ze worden geconfronteerd met ervaringen die een gezonde identiteitsontwikkeling zwaar belasten. Risicovolle, destructieve krachten dus. Een erkende en gecontroleerde vorm van parentificatie daarentegen, in de zin van een beperkte en aan de leeftijd aangepaste vorm van zorgtaken voor kinderen, draagt juist bij tot een volwaardige menselijke ontwikkeling en identiteitsvorming. In het contextuele denken beschouwt men dit als een onderdeel van zelfvalidatie en zelfafbakening, of met andere woorden: een duidelijke constructieve kracht. Het komt er dus op aan om in te grijpen in de mateloosheid, grenzeloosheid van de destructieve parentificatie om ze om te buigen tot constructief 'hulpouderschap'.

Hetzelfde geldt voor de dynamiek van de ontschuldiging. Ontschuldigen is niet hetzelfde als verontschuldigen of vergeven. In dat geval zou het behoorlijk destructief gaan werken. Het gaat daarentegen om de bereidheid en de vaste wil van een persoon om de ware toedracht en de context van een onrechtvaardige daad (van ouders, opvoeders) te achterhalen. De ontschuldiging bevestigt de onrechtvaardigheid van de daad, maar maakt het mogelijk om de mens achter de daad te blijven zien: zijn eigen context en voorgeschiedenis, de aanleiding tot de wandaden, zijn manier van reageren op die wandaden, zijn bereidheid om tot herstel over te gaan. Het is een grote verdienste als het slachtoffer van een onrechtvaardige daad die bereidheid toont. Het maakt veel dingen duidelijk en bevestigt mensen op een constructieve manier in hun levensverhaal.

Een belangrijk uitgangspunt in het contextuele denken is dat mensen altijd de constructieve krachten achter de destructie kunnen opzoeken. Ze kunnen nieuwe keuzes zoeken, vinden of aangeboden krijgen. Men gaat er van uit dat men actiegericht op zoek kan/moet gaan naar relationele hulpbronnen en dat de vastgelopen situatie in zich de aanzet draagt om nieuwe keuzes aan te gaan.

Tot zover een korte en dus onvolledige schets van het krachtenveld waarin ouders en kinderen elkaar opvoeden naar hun grootst mogelijke authenticiteit. Laten we nu eens proberen om dit intieme opvoeden naast het salesiaanse opvoedingsproject te leggen.

2. HET CONTEXTUELE DENKEN IN DIALOOG MET DON BOSCO

2.1 Het opvoedingsproject als legaat van een charismatische figuur

Het zou de moeite waard zijn om het leven van Don Bosco, zijn eigen gezinspedagogisch klimaat, de spanningsboog tussen autonomie en verbondenheid en zijn ultieme levensproject te bestuderen. Heel wat eminente biografen hebben dit echter al gedaan. Voor ons is het belangrijk in het oog te houden dat het huidige opvoedingsproject een plaats heeft binnen het legaat van de charismatische figuur die Don Bosco is, zonder de evoluerende werking van de generaties na hem te ontcrachten.

2.2 Visie op de mens: de totale, dynamische, relationele, geboeide en mysterieuze mens

Eén van de grootste verschilpunten tussen het contextuele denken en het opvoedingsproject betreft het mensbeeld ... en toch ook weer niet. Het salesiaanse project ziet in de mens verschillende, elkaar aanvullende dimensies: de mens in zijn totaliteit, de mens als dynamisch, uniek en relationeel wezen, de mens als een wezen dat openstaat voor het mysterie en de mens levend in fundamentele spanningsvelden.

Ook het mensbeeld van het contextuele denken draait wezenlijk om het individu dat uniek is omdat het in staat is autonomie te verwerven dankzij, maar ook ondanks het relationele en dynamische gezinssysteem waarmee het verbonden is. Dat de mens leeft in fundamentele spanningsvelden herkennen we in de overtuiging dat 'de bron schuilt in de breuk'. Het is juist de spanning die de mens aanzet om dynamisch door te gaan, om anderen op te zoeken en om op die manier een hoogst individuele en authentieke manier van leven te ontwikkelen.

Fundamenteel verschilpunt is de mens als wezen dat openstaat voor het mysterie: de verticale dimensie in het salesiaanse opvoedingsproject. Het contextuele denken doet hier geen uitspraak over. Het legaat van de mens, zijn persoonlijke levensproject kan ook zonder deze openheid voor het mysterieuze zinvol en nastrevenswaardig zijn. Of dit project getekend is door een religieuze inspiratie wordt medebepaald door de relationele ethiek van zijn gezin van herkomst. Daarmee is niet gezegd dat mensen de godsdienstbeleving van hun gezin zonder meer overnemen. Integendeel, de eigenheid van het gezinsgeweten zal mensen bijvoorbeeld aanzetten om loyaal bepaalde ideeën als waarheden te beschouwen, terwijl in andere gezinnen de kritische kijk als belangrijke waarde voorgehouden wordt, ook op het vlak van godsdienstbeleving.

2.3 De opvoedingsdoelen: groei in vrijheid, verantwoordelijkheid, verbondenheid en zingeving

Deze keuze van opvoedingsdoelen beantwoordt ontegensprekelijk en uitdrukkelijk aan de grondregels die het contextuele denken hanteert voor een rechtvaardige gezins-situatie: de behoefte aan betrouwbare zorg voor elk (kwetsbaar) kind, de behoefte aan

evenwichtige, rechtvaardige relaties tussen mensen, de nood aan autonome groei binnen een netwerk van betekenisvolle relaties.

In die zin zouden we kunnen stellen dat het salesiaanse opvoedingsproject ondersteuning biedt aan het gezinsproject. Het bereidt - naast het gezin - mensen voor, niet alleen op hun autonoom functioneren als burger, maar ook tot verantwoordelijke kinderen van hun ouders en later tot verantwoordelijke ouders van hun kinderen.

In de doelstelling 'zingeving' kiest het project uitdrukkelijk voor het leven en de boodschap van Jezus van Nazareth, zonder die afdwingbaar te maken. In contextuele termen zou men kunnen stellen dat de waarde van Jezus' leven als bijzonder belangrijk voorgesteld wordt, maar dat het respect voor de eigen keuzes van jongeren evenwaardig is.

2.4 Opvoedingsstijl en -methode: communicatief, assisterend en evangelisch bewogen

In het salesiaanse project verwijst men naar 'de complexe realiteit van opvoeden, de eigen kleur en de stijl van opvoeden. Die stijl is afhankelijk van verleden, heden en toekomst. Die eigenheid wordt gegeven en gemaakt, zij ligt vast en is in voortdurende evolutie. De wisselwerking tussen alle betrokkenen, de manier waarop met waarden omgesprongen wordt, de ruimere culturele context ... dat alles maakt een opvoedingsstijl tot iets typisch. Zelfs zo dat een buitenstaander hem moeilijk in zijn totaliteit kan doorgronden.'⁴

Deze verwijzing komt verbazingwekkend goed overeen met de definitie van de relationele ethiek en het intergenerationele denken, inclusief de opmerking dat een buitenstaander een bepaalde opvoedingsstijl maar moeilijk in zijn totaliteit kan doorgronden. Zie de werking van het intern tribunaal waarover we hierboven reeds schreven.

Ook in de manier waarop het contextuele denken mensen nabij wil zijn, zien we grote gelijkenissen met het salesiaanse project. Wat echt 'werkt' volgens de contextuele methode is de dialoog, de diepe ontmoeting tussen twee mensen. Het is in deze ik-jij ontmoeting dat therapie kan gedijen, dat opvoeding kan plaatsvinden, dat een rechtvaardige relatie kan ontstaan en standhouden. Dat geldt eveneens voor de leraar en de leerling, de opvoeder en de opvoedeling, de monitor en het spelende kind, kortom alle relaties, ook die buiten het intieme gezinsverband. Als opvoeders hardnekkig aan hun positie vasthouden, als zij jongeren alleen kunnen zien als lege vaten die moeten volgegoten worden of afwijkenden die moeten heropgevoed worden, of kindjes die men moet bezighouden, kunnen we er van uitgaan dat de relatie bij voorbaat tot mislukken gedoemd is.

De evangelische bewogenheid in de salesiaanse opvoedingsstijl is een keuze die het contextuele denken respecteert maar niet overneemt. Binnen het legaat van Don Bosco is deze waarde als de fundamenteelste blauwdruk aanwezig. Het contextuele denken is zich

---

(4) In dialoog met Don Bosco: een opvoedingsproject, Don Bosco Centrale, Sint-Pieters-Woluwe, 2001, p. 49.

echter zeer bewust van het feit dat het een individuele keuze is om deze blauwdruk over te nemen of achter zich te laten. Vandaar dat het belangrijk is om mensen voortdurend te confronteren met deze keuze, met hun loyaliteit aan deze waarden. Het mag geen vanzelfsprekendheid worden of een absolute norm die iedereen opgelegd wordt. Anderzijds mag men verwachten dat diegenen die autonoom en authentiek kiezen voor deze blauwdruk, voor de boodschap van Jezus van Nazareth, ook loyaal handelen naar deze blauwdruk.

2.5 De dialoog in een ruimer verband: de mens-in-zijn-context

In dit hoofdstuk van het opvoedingsproject verwijst men uitdrukkelijk naar de verschillende opvoedingsmilieus waarin jongeren zich ontwikkelen. Men noemt het gezin, de peergroep en de klas- of leefgroep: het oorspronkelijke opvoedingsmilieu, het zelf gekozen (opvoedings-)milieu en een gedwongen opvoedingscontext. Er wordt zeer kort verwezen naar de eigenheid en complexiteit van elk van deze milieus. Uiteraard is het onmogelijk om binnen een dergelijk opvoedingsproject te lang stil te staan bij dit fenomeen.

Toch is dit één van de signalen die mij bewust maakt van het feit dat de school, instelling, speelplein... moeilijk de band met het thuismilieu kan leggen en dat de afstand tussen beide opvoedingsmilieus dus behoorlijk groot is. Een afstand en spanning die moeilijk te overbruggen is. Ik denk in dit verband aan de oudercomités die werkzaam zijn in scholen. Niet zelden hoort men de klacht dat men als ouder mag bijdragen in de financiën voor de schoolbus, de praktische organisatie van het schoolfeest ... maar dat de eigenlijke werking van de school toch wel buiten het oudercomité draait. We zoeken hier niet naar een structurele oplossing voor deze spanning. Wat het contextuele denken wel duidelijk maakt is dat het gezinsmilieu de eerste en meest primaire opvoedingscontext is. Dat wil zeggen dat de primaire blauwdruk van het thuismilieu de toetssteen is waaraan elk kind nieuwe informatie en vooral nieuwe waarden toetst. Voorbijgaan aan deze werkelijkheid wreekt zich altijd.

In de bijzondere jeugdzorg heeft men deze werking 'aan de lijve' ondervonden. Kinderen die deloyaal gemaakt worden aan hun ouderlijk milieu, zelfs in zeer subtiele en goed bedoelde activiteiten, zullen zich bewust of onbewust verzetten tegen de regels van het nieuwe opvoedingsmilieu. Vele 'gezinsvervangende' tehuizen hebben hun project herschreven als gezinsondersteunend, gezinsgelijkend of gezinsaanvullend. De primaire relaties komen eerst, dan pas kan een nieuwe opvoedingsrealiteit aangeboden worden.

Door de grote klemtoon die in de adolescentieperiode komt te liggen op de peergroep, kan het lijken alsof de jongere zijn primaire loyaliteit afwerpt, of sterker nog: verwerpt. De nadruk ligt hier op 'lijken'. Tijdens de overgangperiode van de puberteit maken jongeren inderdaad een autonome keuze voor de waarden die in hun leven overeind zullen blijven. De keuzes die zij maken zijn echter altijd gekenmerkt door de relationele krachten die hun thuismilieu blijven uitoefenen. Na een periode van ondergrondse werking zullen zij zich in een volgende leeftijdsfase weer oprichten en een eigen (nieuw) leven gaan leiden.

Ook in de klasgroep moeten we ervan uitgaan dat de jongere zijn thuismilieu als eerste en belangrijkste referentiekader meebrengt. Het negeren of zelfs ingaan tegen deze

werking veroorzaakt een hardnekkigheid bij de jongere die nog moeilijk te doorbreken is. De leraar die een kind deloyaal maakt aan zijn gezin van herkomst, zal nooit meer een betrouwbare en dus voorbeeldige figuur kunnen worden.

2.6 Gedragen door een team: eensgezindheid, eigen creativiteit, rechtvaardige kansen voor iedereen, waardering, gemeenschappelijke diepere inspiratie

Het is bijzonder eervol dat het opvoedingsproject ook deze kaart trekt. Niet alleen de opdrachten voor opvoeders en leerkrachten worden verduidelijkt maar ook de ondersteuning waarop zij recht hebben, wordt erkend. In het contextuele denken gaat men ervan uit dat zorg dragen voor anderen een bijzondere keuze is. Het is een individuele keuze die verankerd is in de persoonlijke en gezinsethiek. Het is een legaat, een zinvol project dat mensen voor zichzelf ontworpen hebben. Dat betekent niet dat het daarom vanzelfsprekend is dat mensen dan ook daadwerkelijk en onbaatzuchtig zorg dragen voor anderen. We gaan ervan uit dat alleen rechtvaardige relaties met een evenwichtige balans van geven en ontvangen levensvatbaar en houdbaar zijn. Zorg dragen voor anderen is niet evident, het vraagt een bijzondere aandacht van mensen, zowel voor diegenen die de zorg dragen, als voor diegenen die de zorg ontvangen, als voor diegenen die het zorg dragen van dichtbij volgen: stafmedewerkers, leidinggevendenden, ...

De betekenis van een eensgezind team dat een gemeenschappelijke visie ontwikkelt op het werk, dat zich loyaal kan scharen achter dit project, hoe moeilijk het ook kan worden en dat daarin ondersteund wordt door de omgeving en de leidinggevendenden kan niet voldoende naar waarde geschat worden. Een bevredigende financiële waardering, mogelijkheden tot persoonlijke groei, mogelijkheden om gepast te ontvangen van de jongeren (en hun ouders) met wie men werkt, zijn onmisbare gegevens. De moeilijkheid die zich hierbij in katholieke milieus voordoet, is de vanzelfsprekendheid waarmee het altruïsme 'gepredikt' werd. Mogelijkheden om te ontvangen worden argwanend bekeken, alleen geven is belangrijk. Deze houding wordt in het contextuele denken ten stelligste bestreden, ook al is men zich bewust van de grenzen van het 'ontvangen'. Altijd verwijst men naar de kracht van het team om te oordelen over de gepastheid van het ontvangen, als bron ook in de vele breuken waarmee men soms geconfronteerd wordt, als creatief forum in vastgelopen situaties.

3. INSPIRATIE VOOR SALESIAANSE OPVOEDERS VANUIT HET CONTEXTUELE DENKEN

3.1 Inleiding

De confrontatie van het salesiaanse opvoedingsproject met het contextuele denken gaf reeds aan dat er fundamentele gelijkenissen zijn, maar ook dat er aandachtspunten geformuleerd kunnen worden. In het derde gedeelte van dit artikel willen wij stilstaan bij die aandachtspunten.

3.2 Het mandaat van de opvoeder in de gezinsloyaliteit: een hond in het gezinskegelspel?

Aansluitend bij de bedenkingen die we maakten in punt 2.5 over de verschillende opvoedingsmilieus kunnen we stellen dat het grootste probleem in de vergelijking van de opvoedingsrealiteit in het gezin en daarbuiten, de kwestie is van de kwalitatieve rangorde. Wie komt er eerst? Wie is meer doorslaggevend? Hoe dominant is een bepaald opvoedingsmilieu? Kan de indruk die door het primaire opvoedingsmilieu nagelaten is, weggewist worden? Is het determinerend voor eens en voor altijd? Vooral als de twee realiteiten cultureel zeer ver uit elkaar liggen - waarbij de school meestal de dominante opvoedingscultuur vertegenwoordigt - zijn de kanten zeer scherp.

In deze kwestie is het contextuele denken zeer duidelijk: ook al is het primaire opvoedingsmilieu zeer wankel, onbetrouwbaar of ronduit destructief, toch blijft het voor kinderen de eerste blauwdruk, hun toetssteen. Andere opvoeders kunnen pas een (remediërende, ondersteunende, beveiligende, lerende, spelende, kameraadschappelijke...) rol opnemen als zij hiertoe een mandaat krijgen van het primaire opvoedingsmilieu. Gedwongen overname van het opvoedingsproject schept dus altijd problemen, maar anderzijds is het ook mogelijk dat hier een mandaat kan groeien, vanuit een respect voor de natuurlijke loyaliteiten en de wil van de opvoeder om meerzijdig partijdig te zijn, om de mensen achter de 'monsterlijke' ouders te blijven zien, om ondanks alles hun 'best intentions' te blijven erkennen. Want dat maakt het contextuele denken duidelijk: ook de meest machteloze ouders blijven het beste voorhebben met hun kinderen. Misschien is het mogelijk om hen duidelijk te maken dat zij het beste voor hun kinderen kunnen waarmaken door vertrouwen te schenken in een vreemde opvoeder die bereid is om hen als ouders in hun waardigheid te laten en met hen mee te gaan in datgene waarvan zij droomden voor hun kinderen.

Ik las in dit verband een verhaal in *Ghettoblaster*, een zeer leesbaar en aanbevelenswaardig verhalenboek over jongeren in de Bijzondere Jeugdzorg, geschreven door verschillende Vlaamse auteurs⁵. Eén verhaal beschrijft een leerling die in de klas tot zijn schaamte moet bekennen dat hij zijn handboek niet bij zich heeft, in een geweldige razernij heeft zijn vader het boek doormidden gescheurd. De hele klas begint te lachen, maar de leraar vermaant hen: 'Hier is het handboek: wie van jullie kan het met zijn blote handen doormidden scheuren?'. Een extreem voorbeeld, dat wel, maar een schitterend voorbeeld van partijdigheid met de vader, waardoor de jongere, ondanks alles, trots kan zijn op zijn vader.

---

(5) HELSEN, A., DE WIT, J., MARAIN, E., NOLENS, D., VLAMINCK, E., VERBRUGGEN, D., ROGIERS, F., WOLF, H., DRIEZEN, S., *Ghettoblaster*, Manteau/Standaard Uitgeverij nv, Antwerpen, 1999.
'Ghettoblaster' is een project van Jeugd en Stad vzw en Barre Weldaad vzw. De verhalen zijn gebaseerd op getuigenissen van en interviews met tien jongvolwassenen uit de Bijzondere Jeugdzorg.

3.3 De stagnerende balans van geven en ontvangen bij tieners

In datzelfde punt 2.5 verwezen we naar het (schijnbare) feit dat tieners de oorspronkelijke waarden en normen van het primaire opvoedingsmilieu verwerpen. Ze zouden dan bijzonder ontvankelijk zijn voor de pedagogische invloeden van een ander (opvoedings-)milieu. Laten we hier het hoge woord van de puberteitscrisis maar gebruiken.

Het zou te ver leiden om deze leeftijdsfase volledig contextueel te kaderen. Toch zijn er een aantal belangrijke aandachtspunten te signaleren. Kenmerkend aan deze leeftijdsfase is de gestagneerde balans van geven en ontvangen. Op dit moment kantelt de balans van geven en ontvangen tussen ouders en kinderen. Tot hiertoe hebben kinderen zeer veel zorg ontvangen van hun ouders: materieel, emotioneel, pedagogisch. Tevens hebben zij de kans gekregen om terug te geven aan hun ouders, ook al blijft hun bijdrage door hun leeftijd eerder beperkt. De grote kansen om terug te geven aan hun ouders zijn potentieel aanwezig in het ontwikkelen van een persoonlijk levensproject dat voldoet aan de verwachtingen van de ouders. De spanningsboog tussen autonomie en verbondenheid maakt echter dat jongeren op een gefundeerde manier zoeken naar dit project en dat zij het zich niet kunnen permitteren om klakkeloos de verwachtingen van hun ouders in te vullen. Deze spanningsboog is zeer prominent tijdens de puberteitsjaren. Jongeren zitten in een moratorium: een soort vacuüm waarin zij de groeikansen moeten krijgen om zonder definitieve veroordeling van geen enkele volwassene, de spanningsboog tot een synthese te brengen. Dit moment is voor ouders bijzonder spannend. Het lijkt alsof er geen beweging meer in de balans tussen hen en hun kinderen zit. Alsof al hun moeite voor niets geweest is. Erger nog, alsof de kinderen alleen maar parasieten zijn die allerlei dingen doen die toch niets uithalen. 'Wij weten het toch zeker, we hebben het zelf allemaal ondervonden, waarom moeten onze kinderen onze fouten nog eens herhalen.' En daar ligt meteen de sleutel van dit gebeuren. Iedereen moet de kans krijgen om fouten te maken. Ouders moeten blijven geloven dat hun kinderen er (ook) zullen in slagen om te leren uit die fouten, net zoals zijzelf gedaan hebben. Blijven vertrouwen in kinderen, ondanks alle crisissen en spannende momenten, geduldig wachten tot het moratorium voorbij is, blijven investeren in kinderen, ook financieel, kan alleen als er opvoeders zijn die dit mogen en kunnen voorhouden aan de ouders. 'Wees maar gerust, ze zijn in goede handen. Deze periode gaat voorbij. De loyaliteit ten aanzien van jullie ouders blijft, ook al lijkt de werkelijkheid anders...'. Zowel op school als in de Bijzondere Jeugdzorg stellen externe opvoeders ouders in staat om te blijven geloven in hun kinderen. Zij maken het mogelijk dat ouders blijven doorgaan te vertrouwen in hun kinderen.

Ook in deze fase geldt dat opvoeders nooit de rol van ouders mogen/kunnen overnemen. Dat maakt hun bijdrage aan de rechtvaardige balans tussen ouders en kinderen in deze fase uitermate delicaat en belangrijk.

3.4 De zeven vadertjes

Een laatste aandachtspunt dat ik hier nog wil onderstrepen zit vervat in het verhaal van de zeven vadertjes⁶. Kort geformuleerd komt het er op neer dat het respect voor het letterlijk 'indrukwekkende' gezinspedagogisch en ethische klimaat, niet betekent dat men ook alles kan 'goedkeuren' wat er in het gezin gebeurt. De 'best intentions' van ouders garanderen niet dat zij uiteindelijk ook verantwoordelijk en betrouwbaar handelen met hun kinderen, integendeel. Veel gezinnen zijn 'gevaarlijk' voor kinderen. Wij verwijzen naar de recente aandacht die de media aan deze gezinsproblematieken besteden en naar de Belgische zelfmoordcijfers bij jongeren. De moeilijkheid met de media is echter dat zij geen genuanceerd beeld geven van een individuele situatie en dat men liefst de meest sensationele beelden belicht. In de schaduw echter werken de opvoeders - de symbolische zeven vadertjes - die elke dag geconfronteerd worden met het 'gevaarlijke' gezin. Kinderen die misbruikt, geëxploiteerd worden, maar ook kinderen die op een subtiele wijze onder druk gezet worden om te presteren, om mager te zijn, om de beste te zijn in de voetbalclub, om in een echtscheiding te kiezen voor mama tegen papa, om hun oma op te vangen die weduwe geworden is ... Vele van deze situaties ontstaan vanuit de beste bedoelingen, maar intussen komt het persoonlijke project van kinderen in het gedrang. Het is vanuit deze vaststelling dat niet alleen de Bijzondere Jeugdzorg bijzondere zorg moet besteden aan jongeren in duidelijk gevaarlijke situaties, maar dat er rond elk kind een netwerk zou moeten bestaan, zodat het niet zonder meer, soms onder onze welwillende blikken, in een gevaarsituatie terechtkomt. Dit netwerk doet geen afbreuk aan het respect voor de eerste relaties, maar de zeven vadertjes maken ook duidelijk dat ouders geen alleenrecht hebben op hun kinderen. Zij zijn erfgenamen van een gemeenschappelijke en maatschappelijke toekomst. Elke mens moet de kans krijgen om een eigen, authentiek legaat te ontwikkelen, waarin hijzelf bepaalt welke opvoedkundige, emotionele, materiële en ethische richtlijnen hij zal gebruiken.

---

(6) LINDENBAUM, Pija, De zeven vadertjes, Querido, 1991.